

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Rada Stakić
Univerzitet u Banjoj Luci
Filološki fakultet

UDK 821.163.41.01-31
DOI 10.7251/fil1512079s

Belma Šator
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Fakultet humanističkih nauka

(NE)PREVODIVOST ĆOPIĆEVE POREDBENE FRAZELOGIJE U DJELU DOŽIVLJAJI NIKOLETINE BURSAĆA

Apstrakt: U sveukupnom proučavanju Ćopićevog stvaralaštva nedovoljno je poznata recepcija njegovog književnog djela na njemačkom govornom području. Ovaj rad se bavi jednim segmentom te kulturne razmjene – translatološkom i kontrastivnom analizom poredbenih frazema u zbirci pripovjedača Doživljaji Nikolettine Bursaća. Frazemi (frazelogizmi, frazeološke jedinice) su odraz duha i kulture jednog naroda, stvarani su na osnovu određenih slika – ponekad zajedničkih s drugim kulturama i jezicima, ali u znatnom broju toliko specifičnih da se u frazeologiji govori o njihovoj neprevodivosti. Budući da je zadatak svakog prevodioca da neprevodivo učini prevodivim, otkrivajući nam pritom vlastito razumijevanje i vrednovanje kulture u kojoj je poniklo originalno djelo, na primjeru ove analize uočice se da je Ina Jun-Broda postigla finu ravnotežu u (ne)prevodivosti iskričavog jezika Ćopićevih junaka.

Ključne riječi: Ćopić, frazemi, izvorni jezik, ciljni jezik, ekvivalentnost, (ne)prevodivost, kontrastivna analiza, kontrastivna frazeologija.

1. Recepcija Branka Ćopića na njemačkom govornom području

Predmet ovog rada predstavljaju poredbeni frazemi u Ćopićevom djelu *Doživljaji Nikolettine Bursaća* i njihova (ne)prevodivost na njemački jezik. Kontrastivan pristup ovoj temi otežan je zbog relativno malog broja radova iz oblasti frazeologije u našoj lingvistici. Korpus čini 26 ekscerpiranih poredbenih frazema. S obzirom na to da je nedovoljno poznata recepcija Ćopićevog stvaralaštva na njemačkom govornom području, ovaj rad se bavi jednim segmentom te kulturne razmjene – translatološkom i kontrastivnom analizom poredbenih frazema u zbirci pripovjedača *Doživljaji Nikolettine Bursaća*.

Obimno Ćopićevo književno stvaralaštvo nije u dovoljnoj mjeri prevedeno na njemački jezik, barem ne onoliko koliko to ovaj književnik i njegovo djelo zaslužuju. Najviše prevoda je uslijedilo u prvim decenijama nakon Drugog svjetskog rata, mada je Ćopić preveden sve do sedamdesetih

godina prošlog vijeka. Može se pronaći ukupno 14 bibliografskih jedinica koje se odnose na prevode Ćopićevih pojedinačnih pripovjedača, zbirke pripovjedača i romana na njemački jezik. Najviše ih je objavljeno u (nekadašnjoj) Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR) i Austriji. Dragocjene podatke o tome pruža nam knjiga Rajnharda Lauera: *Srpskohrvatski autori u njemačkom prevodu* (Reinhard Lauer, *Serbokroatische Autoren in der deutschen Übersetzung*), objavljena u Vizbadenu (Wiesbaden) 1995. godine. Mada autor ovog pregleda navodi da je „štokolmski događaj“ – dodjela Nobelove nagrade za književnost Ivi Andriću 1961. godine – i za druge brojne književnike iz Jugoslavije značio prodor ka njemačkoj čitalačkoj publici, interesovanje njemačkih (i austrijskih) izdavača za Ćopića je ipak ranijeg datuma. U tome su naročito prednjačile istočnonjemačke izdavačke kuće *Aufbau Verlag*, *Reclam*, te posebno berlinski *Volk und Welt*. Ćopić je na ovom govornom području,

preko prevoda, prisutan od 1947. godine, kada je objavljena „Majka Drvarčanka“ (*Die Mutter aus Drvar*, Kristall Verlag, Graz); slijedili su prevodi humorističkih i partizanskih pripovjedaka, a potom i obimnijih djela: *Prolom*, *Gluvi barut*, *Ne tuguj bronzana stražo*.

Od prevodilačkih imena Ćopićevih djela najviše je prisutno ime Ine Jun-Broda. Prema dostupnim izvorima, danas je svrstana i u hrvatsku i u austrijsku književnost.¹ Na nekadašnji srpskohrvatski je prevodila Brehta i italijanske pjesnike, a sa srpskohrvatskog, osim Ćopića, i Krležu, Crnjanskog, Daviča, V. Parun, M. Dizdara, D. Maksimović i dr. Mada je još prije Drugog svjetskog rata objavljivala priče za djecu, pjesme, političke drame, članke i kritike, te jednu zbirku pjesama na njemačkom jeziku (*Der Dichter in der Barbarei*, 1950), danas se najviše vrednuje njen prevodilački doprinos i posredovanje između dvaju kultura (Lauer 1995: LIV).

2. Frazeologija i poredbeni frazemi

Kao poseban dio nauke o jeziku, frazeologija je relativno mlada naučna disciplina – „stara“ je, u okvirima svjetske lingvistike, tek nekoliko decenija. Postoji dosta termina kojima pojedini autori označavaju predmet proučavanja ove discipline: frazem, frazeologizam, frazeološka jedinica, idiom itd. I u definisanju frazema ne vlada potpuno jedinstvo među lingvistima. Većina je ipak saglasna u vezi sa sljedećim: to su „čvrsti, ustaljeni spojevi riječi koji se upotrebljavaju u gotovom obliku, ne stvaraju se tokom govornog procesa, barem im je jedna konstituenta promijenila značenje – stoga značenje frazema ne odgovara zbiru značenja njegovih konstituenti“ (Menac/Venturin 2003: 6). Značenje frazeoloških jedinica nastaje uglavnom asocijativno – slikovitim prenošenjem sadržaja sa predmetno-logičnog (denotativnog) značenja na konotativno značenje. U Matešićevom rječniku navedeno je

¹ Rođena je 1899. u Zagrebu, a umrla u tom istom gradu 1983. Ova Jevrejka sa tragičnom životnom sudbinom (prvog supruga i sina jedinca ubile su joj ustaše), širokog obrazovanja stečenog na evropskim univerzitetima, lijevo orijentisana intelektualka koja je od 1943. bila u partizanima, dala je ogroman doprinos u predstavljanju jugoslovenskih pisaca njemačkoj publici.

da frazem raspolaže „najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičnim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu“ (Matešić 1982: VI). Potom se navode još neke osobine frazema, kao što su: idiomatičnost, morfosintaksička stabilnost, reproduktivnost, ekspresivnost, slikovitost, desemantizacija, metaforizacija, neprevodivost.

Frazemi kao ekspresivne i slikovite jezičke jedinice nastaju putem semantičke transpozicije – najčešće metaforizacijom, metonimijom i porednjem. U poredbenim (komparativnim) frazemima, koji su u fokusu ovog rada, na osnovu slikovitosti predmeta ili pojava nastaju karakteristične frazeološke asocijacije: jedna komponenta posjeduje u znatno većoj mjeri neku osobinu; denotativnu konotaciju zadržava jedna komponenta, dok druga ima zgusnutu semantičku konotaciju. Prema Burgeru, ti (poredbeni ili komparativni) izrazi „mogu da se pojavljuju kao kolo-kacije ili parcijalni idiomi, zavisno od toga koliko je poredjenje (tertium comparationis) ’prozirno‘“ (Burger 1998: 44). Isti autor ističe brojne primjere (u njemačkom jeziku) u kojima poredjenje ne pojačava glagol, već ga na drugi način semantički specificira. Mnogi lingvisti ističu da je većina poredbenih frazema „na granici između uže i šire frazeologije, jer desemantizacija nije potpuno sprovedena, a semantički talog se razlikuje od onoga koji ima frazem u užem smislu, on se, naime, svodi na izbor svojstava“ (Fink 1966: 404).

Frazemi su odraz istorije i kulture jedne sredine, jednog naroda i podneblja u kojem su nastali: kao slika narodnog duha, zasnovani su na običajnim, a često i religijskim motivima. Jedna od brojnih podjela frazema je i na internacionalne, zajedničke većini (evropskih) kultura, i nacionalne, karakteristične samo za jednu, određenu kulturu i područje (Melvinger 1989; Turk 1994). Iz frazeološkog fonda jednog jezika može se vidjeti na osnovu kakvih slika se stvaralo frazeološko značenje, u kojoj mjeri je bilo pod uticajem religijskih vjerovanja, mitologije, istorije. U komparativnoj frazeologiji koja poredi frazeme dvaju ili više jezika spoznajemo kolike su i kakve razlike u tim *slikama* kod drugih naroda i jezika.

3. (Ne)prevodivost frazema

Proces u kojem se neka jezička jedinica iz izvornog jezika zamjenjuje odgovarajućom jedinicom u jeziku cilju (tj. jeziku na koji se prevodi) naziva se prevođenjem. Govornik u svom jeziku kao sistemu ima sve komponente za prenošenje informacije. Kada se neka informacija prenosi (prevodi) na drugi jezik, u drugu kulturu, neki kulturno-specifični sadržaji postaju *neprevodivi* – jednostavno ne postoje u tom (drugom) jeziku, odnosno nemaju svoj korespondent: tada govorimo o „nepostojanju nekog izraza“, o leksičkim prazninama u drugom jeziku ili *nultim ekvivalentima*.

Pojedini izvori (Higi/Wylder 1989: 147; Trautmann 1990, i dr.) naglašavaju da je *neprevodivost* jedno od osnovnih i distinktivnih obilježja frazema, da se ne mogu *doslovno* prevesti na drugi jezik i da je to upravo ona osobina koja ih razlikuje od slobodnih skupova riječi i sintagmi. Međutim, prema savremenim teorijama prevođenja frazemi nisu neprevodive jedinice; zbog složenosti značenjske strukture pri prevođenju sa jednog na drugi jezik primjenjuje se kompleksan model ekvivalentnosti sadržaja, značenja i smisla (usp. Tanović 2000: 80f). U svjetlu cjelovite semantičke strukture jezika originala (izvornog jezika) i ciljnog jezika, te komunikativne funkcije i sistemnosti kao osnovnih osobina svakog razvijenog jezika, taj problem se relativizuje jer svi razvijeni jezici posjeduju navedene osobine. To znači da se uz manji ili veći stepen istoznačnosti sve što je iskazano na jednom jeziku može prenijeti na drugi jezik. Da bi se to postiglo, na nivou odgovarajućih jedinica prevođenja (translema) u ciljnog jeziku potrebno je pronaći znakove koji bi po sadržaju, smislu i značenju odgovarali znakovima izvornog jezika.

Translatologija je, kao i frazeologija, mlada disciplina. Stroga pravila ili univerzalne metode za prevođenje u njoj nisu propisane. No, postoje ipak neke opšteprihvaćene smjernice: pored neophodnog zadržavanja značenja određenog translema, potrebno je zadržati i stil originala, kulturološke asocijacije, oblik, tim prije ako se radi o književnom djelu. Shodno tome, *pravilo*

kod prevođenja frazema je ipak jednostavno: frazem *bi trebalo* prevesti frazemom.

B. Petronijević u predgovoru *Srpsko-nemačkog prevodnog frazeološkog rečnika* konstatuje sljedeće prevodne paradigme frazema: komunikativno-jednakovrijedne leksičke jedinice u njemačkom kao ciljnog jeziku, ekvivalente u vidu transpozicije sa očuvanim semantičkim punjenjem, okazionalne frazeme sa naglašenom slikom u ciljnog jeziku, netačne ili nulte ekvivalente.

4. Poredbeni frazemi u Ćopićevoj zbirci pripovjedaka *Doživljaji Nikolettine Bursaća* i njihov prevod na njemački jezik

Korpus rada čine poredbeni frazemi (26 frazema) iz Ćopićeve zbirke pripovjedaka *Doživljaji Nikolettine Bursaća* i prevod djela na njemački jezik: *Die ungewöhnlichen Abenteuer des Nikola Bursać*, prevoditeljke Ine Jun-Broda. Na jugoslovenskim prostorima se djelo prvi put pojavilo 1956. U liku Nikole – Nikolettine Bursaća Branko Ćopić je prikazao tipičnog Krajišnika, momka sa Grmeča, neustrašivog mitraljesca „gubljenog srca“. Pored pomenute zbirke, ovaj kulturni Ćopićev junak se pojavljuje i u još nekim njegovim djelima, a potom i kao lik u filmovima snimanim u okviru nekadašnje jugoslovenske kinematografije.

Ćopićeva zbirka pripovjedaka *Doživljaji Nikolettine Bursaća* odlikuje se raznolikom leksičko-frazeološkom građom sa bogatim semantičko-stilskim i asocijativno-konotativnim potencijalom. Frazemi se nalaze u odgovarajućem semantičko-stilskom kontekstu u kojem se njihov smisao može precizno semantizovati. U govoru Ćopićevih junaka, a prvenstveno glavnog lika – Nikole Bursaća, „ogledaju se podneblje, njegove etičke i etničke odlike, folklor i istorija vekova. Ćopić je u tom blagu umeo da pronađe smisao i meru. Zbog toga je njegovo stvaralaštvo na polju jezika isto toliko vredno i plodonosno kao i u izboru motiva i lirskom humoru.“ (Marjanović 1982: 161).² Jezik likova, u kojem frazeologija ima značajnu ulogu, profilira njihov sociokultur-

² Preuzeto iz: Tošović, internet.

ni, duhovni i moralni identitet. Među istraživačima frazeologije vlada jedinstven stav – da frazeologizmi u književnim tekstovima imaju karakterizirajuću ulogu, i to kako spoljašnjim opisom protagonista, tako i prenošenjem usmenog govora likova.

Na ekscerpiranom korpusu 26 poredbenih frazema iz Ćopićevog djela *Doživljaji Nikoletine Bursaća* biće analizirani problemi u prevođenju i dostignuti stepen prevodne ekvivalentnosti na njemački jezik. Utvrđeni poredbeni frazemi i njihovi prevodi na njemački jezik svrstani su, u translatoškog smislu, u sljedeće kategorije:

4.1. Potpuni ili komunikativno jednakovrijedni prevodni ekvivalenti u ciljnom jeziku

Minimalan uslov istoznačnosti prevoda jedne frazeološke jedinice podrazumijeva ekvivalenciju na nivou globalne semantičke strukture, na nivou asocijativno-konotativnog potencijala i ekvivalentnost na planu stilske pripadnosti frazeološke jedinice originala i prevoda. U ovu grupu frazema svrstani su svi oni primjeri gdje je prevodom zastupljena potpuna ili djelimično modifikovana frazeološka jedinica njemačkog jezika, ili je pak izabran prevodni ekvivalent sa „očuvanim semantičkim punjenjem“ (Petronijević 2007: 3). Ekscerpirani komparativni frazemi (ukupno sedam) realizovani su na jedan od sljedećih načina: nadovezivanje poredjenja na glagol (tri primjera) ili nadovezivanje poredjenja na pridjev (četiri primjera).

Primjer 1.

Stajali su na brijegu, izgubljeni, **sami kao siročad.** (17)

Verloren standen sie droben auf dem Berg, **allein und verlassen wie zwei Waisenkinder.** (22)

„Biti sam kao siročće“ je frazem koji izražava osjećaj napuštenosti i beznađa. *Речник српскохрватској књижевној језика* (1967: V/779) bilježi ovaj frazem u primjeru *Остидосмо ко сирочад, нико није хитио да зна за нас*. Potpuni prevodni

njemački ekvivalent bi bio frazem *allein und gottverlassen* (*sam i od boga napušten*); poredbena dopuna *wie zwei Waisenkinder* može se smatrati autorskom varijantom originalnog frazema i namjerom prevoditeljke da što više sačuva duh izvornog jezika; mada kao takva neuobičajena, ne umanjuje razumljivost njemačkom čitaocu, već pojačava ekspresivnost frazema.

Primjer 2.

„Vidiš kako je **lagana, kô perce.**“ (97)

“Siehst doch, wie leicht sie ist, **federleicht!**” (143)

Poređenje u ovom frazemu je pojačano hiperboličnim, nerealnim značenjem poredbene komponente, čime je, u kontekstu, naglašena karakterizacija glavnog lika koji ne preza od „teškog mitraljeza“, ali sićušna, *kao perca lagana* jevrejska djevojčica je ipak „živo čeljade“. Njemački složeni pridjev *federleicht* je sinonim frazemu *leicht wie eine Feder*. Međutim, nije frazem, s obzirom na to da ne zadovoljava kriterijum „polileksikalnosti“, tako da se u semantičkom smislu može govoriti o potpunoj ekvivalentnosti, ali ne i o strukturalnoj. Flajšer (Fleischer 1997: 162–170) u poglavlju „Frazeloga i leksikologija“ govori o paralelnim nazivima (*Parallelität der Benennung*), gdje se u nekim slučajevim pored frazema može koristiti složenica sastavljena od istih komponenti koje se javljaju unutar određenog frazema, pri čemu nema semantičke razlike između frazema i složenice, npr. *fleißig wie eine Biene – bienenfleißig*. Matešićev *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* bilježi ovaj frazem u istom obliku (*lak kao perca*) (1982: 460).

Primjer 3.

„Jovice, šta se ovo Bihać **učuto kô dijete kad se oneredi?**“ (111)

“... Wie ein Kind, das **in die Hosen gemacht hat.**” (163)

Navedeni frazem, mada nezabilježen u leksikografskim izvorima, prisutan je i danas u razgovornom stilu i ima svoje istoznačne varijante;

prevodni ekvivalent je leksički u kraćem obliku (*in die Hosen machen*), bez poredbene komponente, ali semantički jednakovrijedan: osjećati veliki strah (*große Angst bekommen*).

Primjer 4.

„Čita čovjeka **kô knjigu**.“ (127)

“Er **liest** in meinen Gedanken **wie in einem Buch**.” (186)

Čitati nekoga kao knjigu (Matešićev *Rječnik*, s. 244, ovaj frazem navodi u obliku: *biti/stajati pred kim kao otvorena knjiga*) znači prozreti nečije namjere, razotkriti mu misli i osjećaje; jednakovrijedan je njemački ekvivalentni frazem *wie in einem offenem Buch lesen*. Pridjev *offen* je izostavljen, u nastojanju da prevod što više slijedi originalni tekst. Čopićev junak izgovara ovo poredenje kada stari pjesnik javno „otkrije“ njegovu potajna momačka maštanja.

Primjer 5.

Preko njega su tamo-amo, u oba pravca, promicali seljaci, oprezni i **plahi kao zečevi**... (126)

Durch diese Öffnung kamen und gingen die Bauern in beiden Richtungen, **scheu** und vorsichtig **wie die Hasen**. (189)

U mnoštvu živopisnih frazema koji čine dio direktnog govora Čopićevih junaka, ovo je jedan od rijetkih primjera kada se frazem javlja kao autorska karakterizacija likova. (*Biti*) *plašljiv kao zec* (*ängstlich/furchtsam wie ein Hase sein*) je jedan od brojnih frazema koji sadrže zoonime; u oba jezika, u obje kulture, ponavlja se identična slika. Prevoditeljka koristi sinonim/ekvivalent (*scheu*) pridjeva koji su češći u njemačkom frazemskom obliku, a kod Čopića je to pridjev *plah* – u značenju „plašljiv“, „bojažljiv“. Danas se ta leksema više koristi kao sinonim za *plahovit*.

Primjer 6.

„Eto te, **nov kao ispod čekića**.“ (136)

“Da haben wir dich, **funkelnagelneu**.” (201)

Njemački složeni pridjev *funkelnagelneu* (sastavljen iz starijeg oblika *funkelneu* i novijeg *nagelneu*) u semantičkom i frazeološkom smislu je istovrijedan ekvivalent frazemu izvornog jezika, mada se prevodno izgubila formalna poredbena konstrukcija; označava nešto što je *novonovcato*; u kontekstu je prepoznatljivija funkcija izražavanja humora ovim frazedom, što je inače odlika Čopićevog stila (Nikola je „kao ispod čekića“ nakon što ga je Jovica „sapunjao... i strugao šumno kao da muze kravu“.) (Čopić: 186).

Primjer 7.

„...odvešće tebe imenjak tetki Ružici, pa ćeš ti kod nje **živjeti kô jedan po jedan**.“ (40)

“dein Namensvater wird dich zu Tante Ružica führen, bei der wirst du’s **gut haben!**” (58)

Živjeti kô jedan po jedan je frazem koji u ovom obliku ne bilježe leksikografski izvori. Razumljivost mu daje širi kontekst: živjeti dobro, u blagostanju i izobilju – što odgovara i danas često korištenom frazemu *živjeti kao bubreg u loju* (*leben wie die Made im Speck*), ili *živjeti kao grof/car/paša*. Njemački frazem *es gut haben* je ekvivalent u vidu transpozicije sa očuvanim semantičkim punjenjem, međutim, strukturno se ne radi o komparativnom frazemu.

4.2. Doslovno prevođenje frazema na njemački jezik

U sljedećih sedam ekscerpiranih primjera, za koje ne postoji odgovarajući frazeološki ekvivalent u njemačkom jeziku, prevoditeljka originalni frazem prevodi *frazeološki*, doslovno, kreirajući tako „frazem“ i tamo gdje on u jeziku cilju, kao takav, (još) ne postoji. Takve frazeme Flajšer (1997: 23) naziva *autorskim frazemima*. Očuvana je leksička i semantička struktura ili su pak izvršene neophodne autorske modifikacije. Njemački čitalac je tako dobio nova, neobična poredjenja. Karakteristika podneblja i primjesa *stranosti* je na taj način dobro očuvana, a da pritom ta (okazionalna) frazeologizacija nije nerazumljiva čitalačkoj publici.

Primjeri:

1. „Hajde, izlazite odatle; **čućite tu kô tuke na jajima.**“ (20)
 2. „... ima da sjediš i da gledaš preda se **kô seoska mlada.**“ (33)
 3. „Šta je, što ste se izbećili **kô da pred vama igra mečka!**“ (34)
 4. „E, baš si ti nekakva zadušna **baba.**“ (38)
 5. „Žmirkaš **kô svraka na jugovini.**“ (48)
 6. Radila je brzo i okretno, dok se Jovica bijaše **primirio** i uhinjio **kao prase kad ga češkaju.** (49)
 7. „**Čitam** vas ja **bolje od letka.**“ (80)
1. “Raus hier – ihr **hockt** ja da **wie die Truthennen auf den Eiern!**” (26)
 2. “... hast du dazusitzen und vor dich hinzustarren **wie eine Bauernbraut.**” (47)
 3. “Was gibt’s da zu glotzen, **als würde** euch ein **Tanzbär was zum besten geben?**” (48)
 4. “Du sprichst schon **wie ein richtiges Kerzelweiberl.**” (55)
 5. “Du blinzelst ja **wie die Krähe im Föhn.**” (70)
 6. Sie nähte flink und geschwind, während Jovica **stillhielt, wie ein Ferkel, wenn es gekrault wird.** (73)
 7. “Ich kenn’ euch, **lese** eure Gedanken **wie ein Flugblatt.**” (118)

U ovoj grupi frazema uglavnom su prisutni zoonimi kao dijelovi poredbene komponente. Frazem *čućati kao tuke na jajima* nije zabilježen u rječnicima; slikovitost i primjesa humora (Nikola navodi ovo poređenje nakon što je „uhvatio [...] dvojicu šćućurene u visokoj travuljini uz jedan potok“ (Ćopić 1964: 20)) prisutne su u oba jezika. I ostali zoonimski frazemski sadrže elemente humora, dobronamjerne poruge i ironije; njemački čitalac lako može zamisliti kako se to neko (ugodno) osjeća *kao prase kad ga češkaju (wie ein Ferkel, wenn es gekrault wird)*.

Frazem (primjer 5) *žmirkati kô svraka na jugovini (wie die Krähe im Föhn)* je prevodno modifikovan – „svraka“ (njem. *die Elster*) je postala „vrana“ (*die Krähe*); takođe i termin (*der Föhn (jugovina)*) u njemačkom jeziku ubraja se u regionalizme – koristi se uglavnom u alpskom području. Eventualnu nerazumljivost poređenja

kompenzuje prethodna rečenica: „... i začuđeno žmirkao kao da je toga časa odnekle svisoka pao u ovaj božiji svijet“ (Ćopić 1964: 48).

Kulturološki je zanimljiv modifikovani frazem *kao da igra mečka* (primjer 3), koji je u našem jeziku do danas zadržan, mada je običaj „igranja mečke“ nestao prije nekoliko decenija i tek eventualno starijim generacijama predstavlja blijedo sjećanje na takav arhaičan prizor. Ovo je u stvari frazeologizirano retoričko pitanje – uzvik „Je l’ igra mečka!“, u značenju da se nečemu poklanja nepotrebna pažnja. Iako je „igranje mečke“ bilo poznato i u zemljama njemačkog govornog područja, sve do prvih decenija dvadesetog vijeka, frazem – uzvik se nije „udomaćio“ u istom obliku. Zanimljivo je da je *mečka koja pleše (der Tanzbär)* ipak ostala regionalno prisutna, i to kao idiomatsko poređenje: „Er bekommt Prügel wie ein Tanzbär.“ (Weise 1921: 175).

U ekscerpiranim frazemima (primjeri 2. i 4) javljaju se antroponimi kao konstituente frazema. Poređenje „gledati/bititi/ponašati se kao seoska mlada“ se zadržalo i danas, mada u različitim značenjima: ponegdje to označava neodlučnu osobu, ali tačnije je ono koje nalazimo i u Matešićevom frazeološkom rječniku: „držati se ukočeno, neprirodno, zbunjeno“ (1982: 345) – i to sa varijantama pridjeva *nova/vlaška/seoska/seljačka (mlada)*. Savremeni njemački leksikografski izvori ne sadrže ovakav poredbeni frazem, postao je arhaičan, ali ga nalazimo u *Deutsches Sprichwörter-Lexikon* Karla Fridriha Vilhelma Vandera (Karl Friedrich Wilhelm Wander) iz 1867: *Verschämt wie eine Bauernbraut (stidljiv kao seoska mlada)*.

Sociolingvistički je interesantan frazem *zadušna baba* – poređenje sa „zadušnom babom“ znači da ta osoba pokazuje pretjerano, stoga lažno i licemjerno sažaljenje, kuknjavu. Mada prevodni ekvivalent „Kerzelweiberl“ nije poznat izvan južnonjemačkog (austrijskog, bečkog) područja, gdje ima pejorativno značenje za stariju ženu koja ispoljava pretjeranu i naivnu religioznost, semantički odgovara poređenju izvornog jezika.

Posljednji frazem ove skupine (primjer 7) predstavlja lokalnu varijantu frazema *čitati (nekoga) kao knjigu* – u značenju da su nam jasne

nečije namjere; prevodno je komparativ (*bolje*) zanemaren. Frazem *čitati (nekoga) bolje od letka* ne bilježe leksikografski izvori.

4.3. Prevodi frazema sa izraženom kulturološkom komponentom

Izrazitija kulturološka obojenost uočena je kod šest ekscerpiranih frazema:

Primjer 1:

„Pazi kako se posvetio **kô segedinska sobarica!**“ (34)

“Sieh dir das an: Scheinheilig tut er **wie ein Stuenmädchen aus Segedin!**” (48)

Poredbeni frazeološki efekt je nastao neočekivanim i alogičnim poređenjem, čime je potencirana frazeološkičnost izraza kao semantičke cjeline. Ovdje imamo primjer regiolektne varijante frazema, nezabilježenog u leksikografskim izvorima, „biti naivan kao *francuska sobarica*“: u razgovornom stilu to je osoba kameleonskog ponašanja, licemjerna i koristoljubiva. Čopićevom junaku „pade na um poređenje njegovog podnarednika iz bivše vojske“ (Čopić 1964: 34). U nedostatku ekvivalentnog frazema u njemačkom jeziku, prevoditeljka prevodi doslovno, pri čemu prethodna sintagma *scheinheilig tut er* ukazuje njemačkom čitaocu na značenje njemu neobičnog poređenja.

Primjer 2.

„Ma šta si se tu nadovezala **kô Blagoje na cicvaru?**“ (45)

“Was saugst du dich fest **wie der gefräßige Blagoje in den Kuchen?**” (65)

Sa antroponimom kao konstituentom, ni ovaj regiolekt – krajiški frazem ne bilježe ni stariji ni noviji leksikografski izvori, a iz govora je, barem u širim razmjerama, iščezao. No, značenje i humor ostaju prepoznatljivi: biti uporan, ne odustajati od nečega kao što, nekada, neki (gladni) Blagoje nije odustajao od *cicvare*. Prevodila-

čki problem je bio i kulturem³ *cicvara*, naziv za tradicionalno (srpsko) narodno jelo od kajmaka, sira i kukuruznog brašna; u ciljnom jeziku transponovan neadekvatno kao *Kuchen (kolač)* sasvim je izgubio svoju kulturnu specifičnost. Semantička frazeološka ekvivalentnost se mogla postići korištenjem frazema – metafore *eine Nerven säge sein*, ili pak *sich hartnäckig an jemanden klammern* (Weinberger 2012: 228).

Primjer 3.

„**Pogibe**, slave mi, **kô Hajduk Veljko.**“ (66)

“Und **fiel** – bei meinem Schutzpatron – **wie Veljko, der Heiduck.**” (98)

I kod ovog antroponimskog frazema sa jakim kulturološkom komponentom prevodilački postupak je jednostavan: doslovno je prenošen na ciljni jezik, mada je sasvim izvjesno da će to čitaocu koji ne poznaje srpsku istoriju i kulturu predstavljati potpunu zagonetku. Leksemu *hajduk (Heiduck)* njemački jezik poznaje, uz leksikografske navode da je to pozajmljenica preuzeta iz mađarskog jezika.

Primjer 4.

„Hm, baš si mi gi i ti nekakva **strina Đurdija.**“ (88)

“Ha, du bist mir aber auch **die richtige Tante...**” (130)

Nijedan rječnik (srpskog, srpskohrvatskog, hrvatskog jezika) ne bilježi ovaj *krajiški* frazem, regiolekt: tek kontekst pojašnjava značenje poređenja neke muške osobe sa (izvjesnom) *strinom*

³ *Kulturem* je pojam koji je prvi put upotrijebila njemačka lingvistkinja Els Oksar (Els Oksaar) 1988. godine: „Gemeint sind damit Behavioreme, also kulturbedingte Verhaltensweisen in bestimmten, wiederkehrenden Situationen, die je nach kulturellen, verbalen, nonverbalen und extraverbalen Faktoren variieren.“ (Pod tim se podrazumijevaju bihevijoremi, dakle kulturološki uslovljeni načini ponašanja u određenim situacijama koje se ponavljaju, koji variraju zavisno od kulturnih, verbalnih, neverbalnih i izvanverbalnih faktora. Prev. sa njem. R. S.), dostupno na <http://www.enzyklo.de/Begriff/Kulturem>, preuzeto 28. avgusta 2015.

Durdijom. Prevoditeljka je izbjegla prenošenje ličnog imena, te se dodavanjem pridjeva *richtig(e)* približila značenju originala. Ekvivalentnost je postignuta i izborom njemačke lekseme (*die Tante* (tetka, strina) sa konotativnim značenjem.

Primjer 5.

„Ej-hej, dronjava srećo naša, propadosmo **kô hodža kroz ponjavu!**“ (89)

„Ah, leb wohl, lumpiges Glück, fahr dahin! Hingesaut sind wir **wie der Hodža durchs Bettlaken.**“ (131)

Ovaj neobični, slikoviti i pomalo zagonetni frazem zabilježen je kao narodna poslovice još u Vukovoj zbirci *Narodne srpske poslovice*. Uz nju je, kao pojašnjenje, navedena kratka anegdota o Nasradin-hodži, koji se na ženin prijekor „да не сједи беспослен, него да се промеће“ (Стефановић Караџић: 35) počeo „prometati“ kroz razrezanu ponjavu. Očigledno je da je od Vukovog vremena došlo do djelimičnog pomjeranja značenja ovog poređenja: od onoga da je to besmislena, nekorisna radnja, do ovog *Nikolinog* – propasti neslavno, besmisleno, nejunački. Nikola, naime, to govori dospjevši u sasvim nezavidnu situaciju, u neprijateljski (četnički) zatvor. U doslovnom prevodu (*wie der Hodža durchs Bettlaken*) *ponjava* je postala *čaršav*, što spada u frazeologizme koji su identični semantički, ali i formalno (klasifikacija G. Kempcke, 1998: 227), s obzirom na to da je u prevodu korišten sinonim za riječ „ponjava“. I u frazeologiji se govori o „frazeološkim sinonimima“ (Fleischer 1997: 178) kod kojih se značenje poklapa u najbitnijim karakteristikama, dok se u svojim sekundarnim značenjskim obilježjima, u stilističkom markiranju ovi frazemi mogu razlikovati.

Semantički ekvivalenti, što znači frazemi koji su identični semantički, ali ne i strukturno (Kempcke 1998: 227), ili „idiomi sa formalnom razlikom i sadržajnom ekvivalencijom“ (Korhonen 1987: 10), mogli bi biti njemački frazemi *den Kürzeren ziehen, in der Patsche sitzen/ in der Klemme sein* (Weinberger 2012: 367, 311).

Primjer 6.

„Razoružala si me..., **kapitulirô** (sam) **ko stara Jugoslavija...**“ (99)

„... hab **kapituliert wie das alte Jugoslawien.**“ (146)

Poređenje nekoga ili nečega sa *starom Jugoslavijom* je sve do devedesetih godina prošlog vijeka korišteno u pogrđnom smislu – da bi se nešto omalovažilo ili da mu se umanjí značaj. Naravno, ta *stara Jugoslavija* je bila *Kraljevina Jugoslavija*. Sada, međutim, to poređenje ima drugo, vremenski nam bliže značenje: to je bivša država Jugoslavija koja se raspala početkom tih istih, devedesetih godina i zove se *Ex-Jugoslawien* (*bivša Jugoslavija*), kao neologizam.

4.4. Prevodna defraziologizacija u njemačkom jeziku

Za šest ekscerpiranih poredbenih frazema postojao je semantički ekvivalent u ciljnom jeziku, ali ga prevoditeljka ne koristi, već ostaje u *slíkama i bojama* izvornog jezika.

Primjeri:

1. „Zar kod tvoje kuće ima međeda? – Ihaj, **kô pljeve!**“ (8)
2. „Ništa drugo i ne radite, mrljine jedne, nego se valjate po toj bujadari i **zijekate** u mene **kô pešovi.**“ (34)
3. „Jesam, jesam, svete mi nedjelje, **plako kô godina.**“ (85)
4. „Šta je, što si se ududučila **kô drvena Marija?**“ (99)
5. „Bio je kod nas u selu jedan pjesnik, pa smo ga jednom na prelu **prebili kô mačku.**“ (121)
6. „Šta je, šta se **bekeljiš kô varen zec?**“ (32)
1. “Gibt s’ den Bären bei dir zu Haus?” – Uje, **Bären wie Unkraut!**” (9)
2. “... und mir ins Gesicht zu **gähnen wie die Karpfen...**” (49)
3. “Geweint hab’ ich, bei der heiligen Nedelja, **geweint wie ein Hungerjahr.**” (126)
4. “Was stehst du stocksteif da **wie die hólzerne Mutergottes?**”(145)

5. "Wir hatten im Dorf einen Dichter, den haben wir an einem Spinnabend **verdroschen wie eine Katze...**" (179)
6. "Was gibt's den, was **fletscht du die Zähne wie ein abgebrühter Has?**" (45)

Es gibt Bären wie Unkraut je razumljivo, mada neuobičajeno poređenje, umjesto već postojećeg frazeološkog *etwas wie Heu/Sand im Meer haben*. Konstituent „Unkraut“ postoji, ali u frazemu drugog značenja: *Unkraut vergeht nicht* (loše opstaje, ne može se iskorijeniti).

Frazem *plakati kao (ljuta) godina* etimološki priziva danas već zaboravljeno značenje riječi godina: kiša, oluja, nevrijeme, dok je to u njemačkom jeziku zoonimski frazem: *wie ein Schlosshund heulen/weinen*. Za slikovito poređenje, biblijski frazem *ududučiti se kao drvena Marija* prevoditeljka je mogla koristiti korespondentno *dastehen wie ein Ölgötze*, ali se ipak odlučila za direktan prevod, razumljiv njemačkom čitaocu, i tako kreirala prevodilački autorski frazem.

Za frazeološku jedinicu *prebiti nekoga kao mačku* (nekoga jako i okrutno istući) postoji korespondentni ekvivalent u njemačkom jeziku: *jemanden grün und blau (windelweich) schlagen/jemanden zu Brei schlagen/jemadem alle Knochen brechen*, mada je i na izvornom jeziku usmjerenom poređenje čitaocu razumljivo.

Frazeološko poređenje „bekeljiti se kao varen zec“, koje ne sadrži nijedan leksikografski izvor, uz prethodni tekst „... Jovica... nekako podrugljivo škilji u Nikolettinu“ (Čopić 1964: 32), koji čitaocu predočava sliku *Jovičinog bekelenja*, prevedeno je za njemački jezik neuobičajenom sintagmom *die Zähne wie ein abgebrühter Hase fletschen* (iskeziti zube kao varen zec), pri čemu glagol „fletschen“ ima značenje prijetnje, iskazivanja agresivnosti. Njemački čitalac može dobiti prilično grotesknu, zbunjujuću sliku (zeca koji *prijeti*); „semantičko punjenje“ bi se postiglo postojećim frazomom *ein Gesicht machen/schneiden/ziehen*, dopunjenim poredbenom komponentom.

5. Zaključak

Ina Jun-Broda, vrsni poznavalac i srpskog i njemačkog jezika i kulture, književnica i prevodi-

teljka, imala je, prevodeći Čopićeva djela na njemački jezik, izazovan zadatak: živopisni, sočni Čopićev jezik, odraz jedne specifične kulture iz koje su ponikli njegovi junaci, prevesti u jednu sasvim drugu kulturu, jezik; učiniti razumljivim jednoj drugoj čitalačkoj publici, a pritom ne iznevjeriti duh originala.

Frazeološka jedinica srpskog jezika prevedena je najčešće (sedam primjera) ekvivalentnim frazomom njemačkog jezika, pri čemu je ekspresivnost i stilska obojenost zadržana onoliko koliko je to bilo moguće, sa mjestimičnim redukcijama ili pak dopunama.

U slučajevima nepostojećeg ekvivalenta (sedam primjera) – nulte ekvivalencije, prevoditeljka je primjenjivala tehniku doslovnog prevođenja, pri čemu su nastala, za njemački jezik, neobična poređenja, koja ne postoje kao registrovane frazeološke jedinice, ali su njemačkom čitaocu razumljiva.

Isti postupak je primijenjen i kod prevođenja frazema sa naglašenom kulturološkom komponentom (šest primjera), nulte ekvivalencije, najčešće sa vlastitim imenom ili toponimskim pridjevom (*Hajduk-Veljko, segedinska sobarica...*). Iako se iz šireg konteksta može razumjeti značenje prevedenog dijela, ipak je „strani element“ bez dodatnog pojašnjenja njemačkom čitaocu nerazumljiv.

Utvrđeni su primjeri izbjegavanja upotrebe njemačkog frazema i tamo gdje on postoji (šest primjera) – kao transpozicija sa očuvanim semantičkim punjenjem. Takav postupak ukazuje na namjeru prevoditeljke, intelektualke koja je izvanredno poznavala oba jezika i kulture, da što više zadrži *boju, sliku* originala. U većini slučajeva čitalac nije uskraćen za razumljivost.

Ina Jun-Broda rijetko kada uzima „gotovu“, statičnu frazu njemačkog jezika, već je autorski proširuje, nadograđuje, usmjeravajući je na izvorni jezik, u nastojanju da prevedeno djelo što više zadrži kolorit originala.

Prevodilaštvo, kao poseban vid književnog metastvaralaštva, jeste „dijete svog vremena“: podliježe promjenama paradigmi, duha vremena – biti što bliži originalu ili se potpuno usmjeriti na ciljni jezik. Ina Jun-Broda je postigla finu, tananu ravnotežu između ove dvije suprotnosti.

Literatura

1. Burger, Harald (1998), *Phraseologie – Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.
2. Ćopić, Branko (1964), *Doživljaji Nikoletine Bursaća*, Sarajevo: Svjetlost.
3. Ćopić, Branko (1961), *Die ungewöhnlichen Abenteuer des Nikola Bursać*, Berlin: Verlag Volk und Welt.
4. Fink, Željka (1966), *O poredbenim pridjevskim frazemima*, Zagreb: HDPL.
5. Fleischer, Wolfgang (1997), *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
6. Higi-Wydlar, Melanie (1989), *Übersetzung von Idiomen. Eine Beschreibung und Klassifizierung deutscher Idiome und ihrer französischen Übersetzungen*, Bern.
7. Карацић Стефановић, Вук (1836), *Нарогне српске њословице и грује различне као оне у обичај узетије ријечи*, Цетиње, интернет, доступно на <https://books.google.ba/books?id=gsBCAAAАсAAJ&pg=PA273&lp-g=PA273&dq> (приступљено 20. августа 2015).
8. Kempcke, Günther (1998), „Struktur und Gebrauch der somatischen Phraseme mit den Bedeutungskomponenten Kopf und tete“, *Europhras* 88, Hg. Greciano, Strassbourg: Klingenthal.
9. Korhonen, Jarmo (1992), „Morphosyntaktische Variabilität von Verbidiomen“, u: Csaba Földes, *Deutsche Phraseologie in Sprachsystemen und Sprachverwendung*, Wien.
10. Lauer, Reinhard (1995), *Serbokroatische Autoren in der deutschen Übersetzung*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
11. Matešić, Josip (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
12. Matešić, Josip et al. (1988), *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Zagreb – Minhen: Nakladni zavod Matice hrvatske – Verlag Otto Sagner.
13. Melvinger, Jasna (1989), *Leksikologija*, Osijek: Pedagoški fakultet.
14. Menac, Fink i Venturin Arsovski (2003), *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak.
15. Oberkofler, Gerhard, „Engelbert Broda und Stephen Hermlin“, *Beiträge*, internet, dostupno na http://www.klahrgesellschaft.at/Mitteilungen/Oberkofler_3_07.pdf (pristupljeno 20. avgusta 2015).
16. Petronijević, Božinka (2007), *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik*, Beograd: Jasen.
17. Речник српскохрватској књижевној језика (1967), Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
18. Schemann, Hans (2011), *Deutsche Idiomatik – Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext*, Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
19. Tanović, Ilijas (2000) *Frazeologija bosansko-ga jezika*, Zenica: Dom štampe.
20. Tošović, Branko, „Leksička struktura Ćopićevog pripovijedanja“, Zbornik radova, str. 295, internet, dostupno na http://www.nmlibris.com/Baza/html/preview/eseji/copicev_zbornik_1_grac/files/assets/basic-html/page19.html (pristupljeno 20. avgusta 2015).
21. Trautmann, Frieder (1992), „Die Übersetzbarkeit von Phrasemen im deutschen und russischen Sprachbereich“, *GAL-Bulletin* 16, 43–53.
22. Turk, Marija (1994), *Naznake o podrijetlu frazema*, *Fluminensia* 6/1–2, 37–47.
23. Weinberger, Helmut (2012), *Kroatisch/Serbisch-Deutsches phraseologisches Wörterbuch*, Wien: facultas.wuv
24. Weise, Oskar (1921), „Die volkstümlichen Vergleiche in den deutschen Mundarten“, *Zeitschrift für Deutsche Mundarten*, 16. Jahrgang, 169–179
25. *Woerterbuchnetz*, internet, dostupno na [woerterbuchnetz.de](http://www.woerterbuchnetz.de) (pristupljeno 20. avgusta 2015).

**(UN)ÜBERSETZBARKEIT VON KOMPARATIVEN
PHRASEMEN IM ERZÄHLBAND VON BRANKO ĆOPIĆ
„DIE UNGEWÖHNLICHEN ABENTEUER DES NIKOLA
BURSAĆ“**

Zusammenfassung

Im Rahmen der insgesamten Forschung des schriftstellerischen Werks von Branko Ćopić ist die Rezeption dieses Autors in den deutschsprachigen Ländern nicht genügend bekannt. Durch die translologische Analyse der Übersetzung von komparativen Phrasemen (Phraseologismen, phraseologischen Einheiten) aus dem Erzählband „Die ungewöhnlichen Abenteuer des Nikola Bursać“ befasst sich diese Arbeit mit einem Teil des serbisch (jugoslawisch)-deutschen Kulturaustauschs. In Phrasemen (Phraseologismen, phraseologischen Einheiten) spiegelt sich der Geist und die Kultur eines Volks wider; sie entstanden auf der Grundlage von bestimmten Bildern – manchmal den anderen Kulturen und Sprachen gemeinsamen, häufiger aber so spezifischen, dass man in der Phraseologie über ihre Unübersetzbarkeit spricht. Da jedoch vor jedem Übersetzer/ jeder Übersetzerin die Aufgabe steht, aus dem Unübersetzlichen das Übersetzliche zu machen, wobei er/sie sein/ihr eigenes Wahrnehmen und Bewerten der Kultur des Originalwerkes zeigt, wird man anhand dieser Analyse zur Einsicht kommen, dass es Ina Jun-Broda gelungen ist, ein feines Gleichgewicht zwischen der Un- und Übersetzbarkeit von Ćopićs malerischen Sprache zu erreichen.

*rada.stakic@unibl.rs
belma.prndelj@unmo.bih*